Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 4
doi:10.56232/itk.2026.4.04

Patachich Ádám mecenatúrája

Egy irodalmi kapcsolatháló kiépülése Nagyváradtól Rómáig

DÓBÉK Ágnes

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, XVIII. Századi Osztály, tudományos munkatárs
ORCID: 0000-0001-8402-8374

Patachich Ádám's patronage and the formation of a literary network from Oradea to Rome

Abstract | This article examines the literary patronage of Patachich Ádám (1717–1784), bishop of Oradea (1759–1776) and later archbishop of Kalocsa (1776–1784), focusing on the formation of an intellectual and literary network that connected several European cultural centres. While previous scholarship has mainly addressed Patachich's own poetic activity and his membership in the Roman Arcadian Academy, this study approaches his literary involvement from the perspective of patronage and intellectual networks. Drawing on three types of sources – Patachich's correspondence, printed works dedicated to him, and contemporary press reports – the article reconstructs the circle of authors, scholars and cultural intermediaries associated with him and analyses the ways in which his patronage functioned within the literary life of the period.

The analysis shows that Patachich's ecclesiastical offices provided him with political, economic and social resources that enabled him to support writers, scholars and cultural initiatives across a wide geographical area. His patronage operated through a network linking Oradea, Kalocsa, Pest, Vienna and Rome, facilitating the mobility of scholars, books and ideas. In this way, Patachich emerged as an important patron within the 18th-century *respublica litteraria*, contributing to the integration of Hungarian scholarly culture into broader European intellectual networks.

Keywords | Patachich Ádám, literary patronage, Republic of Letters, intellectual networks, 18th-century Hungary, cultural transfer

* A tanulmány elkészítését az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé. Köszönöm Grócz Zitának és a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár munkatársainak a kutatáshoz nyújtott segítséget.

Patachich Ádám nagyváradi püspök (1759–1776), majd kalocsai érsek (1776–1784) irodalmi munkásságát az utóbbi évtizedek kutatásainak köszönhetően a magyar irodalomtörténet részeként tartjuk számon. Jelentőségét mindenekelőtt az Árkádia római költőakadémiába való felvételével hozták összefüggésbe;[1] elemezték latin nyelvű költeményeit, és feltárták tevékenységét a korabeli latinul verselő költők körében,[2] bemutatták a nagyváradi udvarában előadott színdarabokat,[3] valamint könyvtára és könyvgyűjtése is figyelmet kapott.[4]

Patachich irodalmi szerepvállalása azonban nem korlátozódott saját költői tevékenységére és a váradi színházi előadások kezdeményezésére. Bár a verselés jelentette számára a legkedvesebb irodalmi tevékenységet, hivatali teendői mellett ez kevésbé válhatott meghatározóvá életművében. Az irodalom iránti elkötelezettsége ugyanakkor megmutatkozott különböző műfajú művek megjelenésének támogatásában. Egyházi rangjainak emelkedésével világi hivatalokat is betöltött, anyagi lehetőségei bővültek, kapcsolatrendszere kiszélesedett, így a korabeli irodalmárok egyre nagyobb csoportjával került kapcsolatba, fellépett határokon túli irodalmi kezdeményezések pártfogójaként.

A tanulmány Patachich irodalmi mecenatúrájának vizsgálatára koncentrál. Pályájának főbb állomásain keresztül követi nyomon a főpap irodalmi kapcsolatrendszerének alakulását, az általa támogatott szerzők és művek körét, valamint irodalmi tevékenységének reprezentációját a magyarországi és külföldi sajtóban. A kutatás mecenatúrájának működését három forrástípus összevetésével vizsgálja: a főpap levelezése, a neki ajánlott nyomtatványok és a korabeli sajtóreprezentáció alapján.

Az eredmények rámutatnak, hogy Patachich irodalmi érdeklődése a gazdasági és (egyház)politikai erőforrásai révén meghatározó módon járult hozzá a korszak irodalmi életének formálásához. Működése egy következetesen szervezett irodalmi mecenatúra rendszerét körvonalazza, amely a Nagyvárad–Kalocsa–Pest–Bécs–Róma földrajzi csomópontokon kiépülő kapcsolathálón keresztül érvényesült.

---

1 Szörényi László, „Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon", *Irodalomtörténeti Közlemények* 85 (1981): 184–191, 185–186; Kovács Sándor Iván, „»Kutattam Árkádiában én is…«: Adalékok a magyar Árkádia-kutatáshoz", *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990): 711–723, 712, 714–715; Sárközy Péter, „Et in Arcadia ego: Magyarok és a XVIII. századi Itália", *Irodalomtörténeti Közlemények* 87 (1983): 238–251, 245–246.

2 Tóth Sándor Attila, *Rómából a pannon Árkádiába: Patachich Ádám fiók-Árkádiája: Nagyvárad, Kalocsa*, METEM könyvek 46 (Budapest: METEM, 2004).

3 Staud Géza, *Magyar kastélyszínházak II. rész*, Színháztörténeti könyvtár 14 (Budapest: Színháztudományi Intézet–Országos Színháztörténeti Múzeum, 1963), 35–90; Vágó György, „Dittersdorf Nagyváradon", *Magyar Zenei Szemle* 3 (1943): 121–128.

4 Boros István, *A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár* (Budapest: Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár–Balassi Kiadó, 1994); Fischerné Grócz Zita, „Patachich Ádám könyvtára", in *Patachich Ádám érsek emléke*, szerk. Lakatos Adél, 71–74 (Kalocsa: Kalocsai Főszékesegyházi Levéltár, 2005); Vértesy Miklós, „Patachich Ádám ősnyomtatvány gyűjteménye", *Magyar Könyvszemle* 84 (1968): 54–61; Emődi András, „Patachich Ádám nagyváradi könyvtárának történetéhez", in *Szín – játék – költészet: Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére*, szerk. Czibula Katalin, Demeter Júlia és Pintér Márta Zsuzsanna, 61–64 (Budapest–Nagyvárad: Partium–Protea–Reciti, 2013). Legutóbb: Dóbék Ágnes, „Patachich Ádám kalocsai érsek könyvtárának gyarapítói: Egy könyvgyűjtési hálózat működése Kalocsa, Pest, Bécs és Róma csomópontjai mentén (1776–1784)", *Magyar Könyvszemle* 142 (2026), megjelenés alatt.

A nagyváradi püspöki udvar kulturális arculatát alapvetően meghatározta Patachich zene és színház iránti elkötelezettsége. A szakirodalom részletesen tárgyalja az általa létrehozott, előbb Michael Haydn, majd Carl Ditters von Dittersdorf vezetése alatt működő zenekart, valamint azokat a latin nyelvű színielőadásokat, amelyek bemutatását kezdeményezte. Staud Géza 12 mű színpadra állítását regisztrálta a váradi évekből, de rámutatott, hogy ez a szám alulbecsült; feltehetően jóval több darabot adtak elő, amelyek feltárása a további kutatás feladata.[5]

Dittersdorf önéletrajzában külön fejezetet szentelt a Váradon töltött időszakának.[6] Visszaemlékezése szerint Patachich Ádám 1764-ben, Bécsben hallotta őt először játszani, amikor a pozsonyi országgyűlés alkalmából a császárvárosba látogatott. Egy ünnepi hangversenyen találkoztak, ahol Dittersdorf játéka nagy hatást tett a püspökre, és megbízta, hogy Bécsben és Prágában toborozzon zenészeket és énekeseket váradi zenekara számára. Az önéletírásban Patachich több, egymással összefüggő szerepben jelenik meg. Egyrészt mecénásként lép fel, amikor bécsi találkozásuk után jelentős javadalmazással és kivételes feltételekkel kínálja fel Dittersdorf számára a váradi karmesteri állást, majd udvarában nem pusztán alkalmazottként, hanem autonóm művészként kezeli, teljes irányítást biztosítva számára a zenei élet felett. Másrészt tudatos kulturális szervezőként egy reprezentatív zenei és színházi infrastruktúrát épít ki: támogatja a zenekar fejlesztését, engedélyezi a kastélyszínház felépítését, és rendszeres előadásokat kezdeményez. Alkotótársként szerepel, amikor Pietro Metastasio *Isacco figura del Redentore* című oratóriumát latinra fordítja, filológiai pontossággal és költői igénnyel formálva a szöveget. A visszaemlékezésben az udvari reprezentáció fontossága is megjelenik, hiszen – több más bemutatóhoz hasonlóan – az oratórium előadására a püspök névnapjához kapcsolódó ünnepi alkalom keretében került sor.

Dittersdorf sorai alapján Patachich mecenatúrája nem merült ki a hagyományos patrónusi támogatásban, hanem az alkotói folyamatok aktív alakítására irányult. A művészekkel való együttműködése és az intézményi feltételek megteremtése révén olyan kulturális közvetítőként lépett fel, aki a helyi udvart egy tágabb, nemzetközi művészeti hálózat részévé tette. Bekapcsolódása a közép-európai intellektuális hálózatokba a bécsi császári udvarban való jelenlétéhez köthető. Családja kapcsolatainak köszönhetően már püspöksége előtt, 1751-ben a Bécsi Magyar Udvari Kancelláriára került, ahol 1760-ig tanácsosként működött.[7] Püspökként ez a megbízása megszűnt, de továbbra is gyakran látogatott a császárvárosba. Az itt megismert, majd Váradra hívott különböző nemzetiségű zenészek nemcsak a püspöki udvar zenei életének felvirágoztatásában működtek közre, hanem abban is, hogy Patachich és mecenatúrája ismertté

5 Staud, *Magyar kastélyszínházak…*, 59, 71.

6 Karl Ditters von Dittersdorf, *Lebensbeschreibungen: Seinem Sohne in die Feder diktiert* (Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1801), 129–146.

7 Kökényesi Zsolt, *Az udvar vonzásában: A magyar főnemesség bécsi integrációjának színterei (1711–1765)*, Humaniórák (Budapest: L'Harmattan, 2021), 180–181, 485.

váljon Közép-Európában. 1769-ben, a zenekar feloszlatása után a tagok különböző városokban találtak új megbízásokat; Dittersdorf a dél-csehországi Javorníkban folytatta pályafutását. Ekkoriban került kapcsolatba a jezsuita Salvatore Ignazio Pintussal (1714–1786), aki Rómából érkezett a cseh vidékre, és Dittersdorf megbízójának, Philipp Gotthard von Schaffgotsch püspöknek a gyóntatója volt. Irodalmi tevékenységéről vált ismertté, a morva és sziléziai arisztokrácia tagjainak írt alkalmi műveket, valamint oratóriumok és operák librettóit jelentette meg.[8] Az *Il Davide nella valle di Terebintho* című oratóriumához Dittersdorf szerezte a zenét, akinek 1771-ben ez a mű nyitotta meg pályafutását Schaffgotsch püspök szolgálatában.[9] Az oratórium librettóját 1774-ben Opavában ismét kinyomtatták, a kiadás ajánlását a szerző Patachich Ádámnak címezte.[10] A Patachich személyével foglalkozó szakirodalom eddig nem ismerte a dedikációt, sem Pintus és a váradi püspök ismeretségét. Az ajánlás tanúsága szerint Pintus figyelmét maga Dittersdorf irányította Patachichra mint nagy tekintélyű mecénásra és költőre, és ő ismertette meg vele Metastasio *Isacco*-oratóriumához készített latin fordítását: „attól a pillanattól kezdve, amikor Dittersdorf úr megmutatta nekem e fordítást, oly nagy tisztelet ébredt bennem Excellenciád személye iránt, hogy már akkor elhatároztam: ezt Önnek és a Tudós Köztársaságnak is kinyilvánítom, amikor első szent oratóriumomat Önnek ajánlom."[11]

Pintus ajánlóleveléből kiderül, hogy a librettó megjelenése előtt levélben fordult Patachichhoz, hogy engedélyt kérjen a dedikáció közlésére. A püspök 1774. június 17-i válaszában hozzájárult az ajánlás megjelentetéséhez, amelyet Pintus ugyanazon év szeptember 20-án, Opavában datált. Az ajánlás szövege a mecénások megszólítására jellemző korabeli dicsérő fordulatok mellett külön hangsúlyt helyez Patachich irodalmi műveltségére és szépirodalom iránti érdeklődésére. Tanulmányainak említése mellett kiemeli felvételét az Árkádia Akadémiába és árkádiai nevét, majd méltatja az *Isacco* latin fordítását, amelyet „olyan szerencsésen készített el, hogy a szöveghez hű maradt, de a latin kifejezések pontosságával és szépségével".

A librettó ugyanakkor nem tekinthető az oratórium tényleges előadásának bizonyítékául, mivel semmiféle utalást nem tartalmaz Dittersdorf zenéjére. Inkább irodalmi tisztelgésként szolgáló alkalmi nyomtatványként értelmezhető. Pintus – aki pályafutá-

8 Korabeli tanúvallomások, alkalmi nyomtatott dokumentumok és folyóiratok alapján rekonstruálja Pintus életét: Vladimír Maňas, „Salvatore Ignazio Pintus: Nástin osudů a díla duchovního a literáta jako doklad intenzivních kulturních kontaktů rakouského Slezska a Brna na přelomu 70. a 80. let 18. století", in *Cantantibus organis: Hudební kultura raného novověku ve středoevropských souvislostech; Ad honorem Jiří Sehnal*, szerk. Vladimír Maňas és Pavel Žůrek, 135–148 (Brno: Moravská zemská knihovna v Brně, 2016).

9 Jana Spáčilová, „Oratorio *Il Davide nella valle di Terebintho* by Carl Ditters von Dittersdorf", *De musica disserenda* 20, 1–2. sz. (2024): 253–258, doi:10.3986/dmd20.1-2.10.

10 [Salvatore Ignazio Pintus], *Il Davide nella valle di Terebintho oratorio sacro dedicato a sua eccellenza reverendissima monsignore Adamo libero barone Pattachich de Zajezda vescovo di Gran Varadino, supremo, e perpetuo conte dell'inclito comitato Bihor consigliere intimo attuale di S. M. I. R. A. & dall'abbate Salvatore Ignazio Pintus Accademico di Belle Lettere fra gl'Intronati di Siena* […] (Opava: Stamperia di Giuseppe Gabriel, 1774). A nyomtatvány lelőhelye: Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár (a továbbiakban: KFK) D3535.

11 Az olasz és latin nyelvű idézeteket itt és a továbbiakban saját fordításban közlöm.

sa során többnyire mecénások pártfogására támaszkodott – e kiadvány révén Dittersdorf egykori patrónusának, Patachich püspöknek a jóindulatát kívánta elnyerni. Több librettója megjelent 1774-re, valószínűleg tudatosan választotta ki az *Il Davide* újranyomását arra, hogy Patachichnak ajánlja. A szövegkönyvet maga is különösen nagyra értékelhette, hiszen későbbi műveiben visszatérően az „Il Davide című szent oratórium szerzőjeként" hivatkozott önmagára.[12] Az oratórium műfaja ráadásul kifejezetten alkalmasnak bizonyult egy magas rangú egyházi mecénás megszólítására.

Az *Il Davide nella valle di Terebintho* Patachichnak szóló ajánlása a 18. századi közép-európai kulturális kapcsolatháló működésének jellegzetes dokumentuma. Arra világít rá, hogy a nagyváradi püspök mecénási tevékenysége és irodalmi ambíciói a zenészek és librettisták mobilitásán keresztül Várad földrajzi határain túl is ismertté váltak. A Patachich kapcsolathálójába való belépés eszközeként értelmezhető, hogy Pintus számára Patachich neve olyan szimbolikus tőkét képviselt, amely révén saját művét a nemzetközi tudós közösségben helyezhette el. A dedikáció arra is rámutat, hogy a 18. századi alkalmi nyomtatványok nemcsak események dokumentálására, hanem kapcsolatok létrehozására és megerősítésére is szolgáltak, földrajzilag távoli szereplők között tartva fenn a kapcsolatot.

A színházi és zenei élet támogatása mellett Patachich váradi püspökségének idején irodalmi mecenatúrájának másik legfontosabb irányát a tudósok pártfogása és a tudományos munkák létrejöttének ösztönzése jelentette. Ebben az időszakban kezdte kiépíteni tudós tanárokból álló hálózatát. Gánóczy Antal teológus és történetíró meghívására érkezett Nagyváradra, ahol 1768-ban kanonoki tisztséget kapott. Gánóczy ekkoriban a váradi püspökség történetének megírásán dolgozott, a vonatkozó források feltárásával és rendszerezésével. Művének első kötete az egyházmegye alapítását és a középkori püspökök történetét tárgyalja, míg a második a kora újkori főpapok munkásságát mutatja be, egészen Patachich Ádám koráig.[13] A munka számos oklevelet teljes terjedelmében közöl, ezért mindmáig a püspökség történetének egyik alapvető forrásaként tartják számon. A Patachichot bemutató rész a nagyváradi püspökséget megelőző életpálya bemutatására koncentrál, kiemelten foglalkozik a római tanulmányokkal és Patachich Árkádia-tagságával; a társaságba felvételt tanúsító oklevelet közléséből ismerjük.[14]

Gánóczy az előszót 1775 végi dátummal közölte, a munka 1776-ban jelent meg, és Patachich csak az ezt követő évben kapta kézhez, amikor már kalocsai érsekként Pesten tartózkodott:

12 Spáčilová, „Oratorio…", 256–257.

13 Antonius Gánóczy, *Episcopi Varadinenses fide diplomatum concinnati*, 2 köt. (Wien: typis Josephi Michaelis Gerold, 1776). Patachichról: uo., 2:463–469.

14 „Említésre méltó, hogy Rómában – jóllehet különféle tudományok kötötték le – oly elegáns költeményeket írt, hogy ezek miatt felvették az Árkádia nevű tudós társaságba, ahol a Sirasi nevet kapta. Ez valóban nagy megtiszteltetés volt, hiszen e társaság csak azokat fogadta tagjai közé, akik tudományos kiválóságukat nyilvánosan bizonyították." Ezt követően közli az Árkádia custosa által aláírt felvételi oklevelet: uo., 466–467.

> eljutottak hozzám a váradi püspökökről készült, az irántam tanúsított tisztelet jeléül ajánlott művek, amelyeket mihelyt Pestre érkeztem, könyvárusomtól átvéve a legnagyobb örömmel olvastam el, és különös figyelemmel fogadtam az előszó nevemet felékesítő méltató szavait […]. Mindez oly mélyen meghatott, hogy […] azt kívánom, a tudós férfiak önként vállalt munkájának méltó jutalmaként nevükhöz arányos hírnév és dicsőség társuljon.[15]

Gánóczy a Patachichhoz címzett terjedelmes dedikációban a püspököt nem csupán egyházi vezetőként és a tudományok patrónusaként ábrázolja, hanem a „Múzsák kedveltjeként" és a „tudományok Héraklészeként" jeleníti meg, vagyis olyan főpapként, aki aktív résztvevője a 18. századi tudós közösségnek, gyakorló művelője a tudományoknak. A szöveg szerint a tanulás, az olvasás és a tudós beszélgetés részét képezte mindennapi életének. A helyi tudományos élet szervezőjeként mutatja be, aki környezetét tudatosan alakította úgy, hogy mindig kiváló tudósok vegyék körül, akiket folyamatos munkára és versengésre ösztönzött. Nevéhez kapcsolja Nagyvárad kulturális felemelkedését, a teológia, a kánonjog, a filozófia és a természettudományok oktatásának megszervezését. Külön figyelmet szentel könyvtárának, amit a tudományos munka eszközének szánt. Nem pusztán reprezentatív céllal gyűjtötte a könyveket, hanem – sok arisztokratával szemben – ő is használta azokat, és mások számára is elérhetővé tette a gyűjteményt. Gánóczy szövege így nemcsak Patachich személyének dicséreteként olvasható, hanem a püspök tudós közösségen belüli pozíciójának bemutatásaként is. A dedikációban Patachich a *respublica litteraria* aktív tagjaként jelenik meg, ami tovább erősítette tekintélyét az irodalmárok és tudósok köreiben.

A Gánóczy által leírt, egy Patachich körül már a váradi időszakban kialakult tudós irodalmár kört bizonyít az *Analecta poetica* című kéziratos versgyűjtemény is, amely Patachich és költő barátainak verseit, egyes esetekben verses üzenetváltásaikat tartalmazza. A benne lejegyzett költemények egy része nagyváradi keltezésű és vonatkozású, szerzőik Patachich, Gánóczy és Giacomo Mariosa.[16]

A püspök nagy hangsúlyt fektetett a helyi szeminárium oktatói gárdájának kiépítésére. A jezsuita rend 1773-as feloszlatása új lehetőséget teremtett számára tudományos körének bővítésére: levelében Nagyváradra hívta többek között Katona Istvánt, Pray Györgyöt, Palma Károly Ferencet, Szerdahely György Alajost és Wagner Károlyt, hogy a helyi szemináriumban állást biztosítson számukra, illetve ki-ki a saját tehetsége szerinti tudományos feladatot láthassa el.[17] A meghívottak nagy része nem vállalkozott a távoli költözésre, inkább korábbi szolgálati helyükhöz közelebb keresett megélhetést. Kapcsolatuk azonban fennmaradt a püspökkel, évekkel később, az érseki időszak alatt, immár Kalocsán vagy Pesten, többükkel találkozunk Patachich környezetében. A jezsuiták közül végül Klobusiczky Péter és Molnár János telepedett le Nagyváradon; utóbbi egy éven

15 Patachich Gánóczynak, Pest, 1777. febr. 27. (fogalmazvány), KFK Ms. 447. 11. No. 228.

16 Tóth, *Rómából a pannon Árkádiába…*, 110–120.

17 Az 1773. október 11-én kelt levelet közli: Thomas Bedcsula, *Vita Petri Klobusiczky de eadem metropolitanarum Colocensis et Bacsiensis ecclesiarum canonice unitarum archi-episcopi* (Kalocsa: Typ. Malatin–Holmeyer, 1859), 12–13; Tóth, *Rómából a Pannon Árkádiába…*, 107, 202.

át tanárként, valamint Patachich könyvtárosaként tevékenykedett. Bár a meghívások gyakorlati eredménye korlátozott maradt, a kezdeményezés azt mutatja, hogy a püspök tudatosan törekedett egy helyi, intézményesült tudóshálózat létrehozására.

Patachich számára fontos volt az utánpótlás képzése, a tehetséges fiatal klerikusok tanulmányainak támogatása. Közülük Fogarassy András emelkedik ki, aki 1769-ben végzett a nagyváradi szemináriumban, majd a püspök ösztönzésére 1775 júliusa és 1778 augusztusa között Rómában tanult, ahol a domonkos vezetés alá került Collegium Romanum óráit látogatta. Ebben az időszakban leveleiben rendszeresen beszámolt pártfogójának római hírekről, élményeiről, tanulmányai előrehaladásáról, az ott megismert tudósokról.[18] Hazatérte után már Kalocsán állt Patachich szolgálatába, ahol a szemináriumban hermeneutikát tanított, és a könyvtár prefektusa lett.

Fogarassy Itáliából küldött levelei értékes adalékokkal szolgálnak Patachich római kapcsolathálózatához, amely már váradi püspöksége idején létezett. A levelezésben feltűnik többek között Francesco Antonio Zaccaria római teológus és történetíró, valamint Giacomo Mariosa neve. A beszámolókból kiderül, hogy mindketten a püspök római hívei közé tartoztak, akikkel Patachich részben Fogarassy révén tartotta a kapcsolatot, többször küldött számukra anyagi támogatást a diák segítségével.[19] A váradi püspökség időszakából ugyanakkor nem ismerünk közvetlen levelezést Patachich és a római literátorok között. Fogarassy közvetítő szerepe arra utal, hogy Patachich mecenatúrája közvetett kapcsolatokon keresztül is működött. A fiatal klerikus nemcsak tanulmányokat folytatott, hanem a püspök római hálózatának aktív fenntartója és bővítője lett.

Mariosa neve ismert a magyar irodalomtörténetben, mivel Patachich hívására Magyarországra jött, és az érsek környezetében költőként és könyvtárosként működött.[20] Fogarassy római beszámolóiból több új információt megtudunk magyarországi tartózkodásáról. A diák 1775. augusztus 30-án kelt levelében írja az érseknek: „Mariosa úr készül az utazásra, és Excellenciádat erről ő maga fogja értesíteni".[21] A szakirodalom eddig nem ismerte, hogy Mariosa pontosan mikortól látta el Patachich mellett a könyvtárosi feladatokat. Fogarassy levele szerint kevesebb mint egy évet tölthetett Nagyváradon, mivel 1775 őszén érkezett, majd nem sokkal később követte pártfogóját új székhelyére, Kalocsára.

Patachich nagyváradi kulturális kapcsolathálója azt mutatja, hogy a püspök nem csupán az egyházmegye területén támogatott tudósokat, zenészeket, művészeket. Személyes ambíciója volt, hogy püspöki székhelyén virágzó kulturális élet működjék, és ennek megvalósításához különböző módokon igyekezett Nagyváradot bekapcsolni Pest,

18 KFK Ms. 447. 7. No. 138, 140, 144, 148, 149.

19 Például: „mindazt, amit Excellenciád rám bízott, a mai napon végre is hajtottam: átadtam Jacopo Mariosa úrnak százötven scudót, az ügyvivő úrnak pedig visszafizettem harminchat scudót és tizenhat baioccót. A *Bibliotheca Ritualis*-ra előfizettem." Fogarassy Patachichnak, Róma, 1775. aug. 30., KFK Ms. 447. 7. No. 148. Valamint: „Legközelebb bécsi ágensemtől 300 forintot kapsz, ebből 100 forintot adj át Zaccaria úrnak, a többit pedig tartsd meg saját céljaidra." Patachich Fogarassynak, 1777. júl. 29., KFK Ms. 447. 7. No. 143.

20 Tóth, *Rómából a Pannon Árkádiába…*, 93.

21 1775. aug. 30., KFK Ms. 447. 7. No. 148.

Bécs, Róma intellektuális közegébe: több jelentős személyt hívott meg ezekről a kulturális csomópontokról Váradra, illetve Rómába ő is küldött egy fiatal papot az egyházmegyéből. Ez a kulturális transzfer kalocsai érsekségének éveiben válik igazán kiterjedtté.

Patachich mint kalocsai érsek az irodalmi kapcsolathálókban

Patachich Ádámot 1776 márciusában nevezték ki kalocsai érsekké, ez év augusztusától tartózkodott Kalocsán. 1777-ben Mária Terézia a nagyszombati egyetem Budára költöztetését követően az egyetem királyi tanácsának elnökévé, a magyarországi oktatásügy egyik irányítójává nevezte ki. Ekkortól ideje nagy részét pesti palotájában töltötte, a kalocsai egyházmegye ügyeit onnan irányította. Távollétében a főbb feladatokat Palma Károly Ferenc történetíró látta el, aki kalocsai kanonoki kinevezése előtt Bécsben dolgozott. Mellette Fogarassy András volt a püspök másik helyi megbízottja, a könyvtár bővítését irányította. Mindketten aktív levelezésben álltak Patachichcsal.

Patachich érsekként a nagyváradi tapasztalatokra építve immár tágabb intézményi és anyagi keretek között folytatta azt a mecénási gyakorlatot, amely a tudósok, művészek és könyvek mobilitására épült. A színházi előadások, zenekar szervezése már nem volt része a mecenatúrájának, de a költői alkotás, az irodalom és tudomány támogatása továbbra is meghatározták tevékenységét.

Kinevezései számos új irodalmi kapcsolathoz vezették el: az érseki és oktatásirányítási tisztségek nem csupán társadalmi rangot biztosítottak, hanem új kommunikációs csatornákat nyitottak meg számára a tudós közösségek felé. Érseki rangja révén a bécsi kulturális élet kulcsfigurái keresték vele a kapcsolatot, míg az oktatás területén elnyert pozíciója az egyetem tudós professzorait vonta be az ismeretségi körébe. Római kapcsolatai megszilárdultak, elsősorban Giacomo Mariosa magyarországi tartózkodásának köszönhetően.

A budai egyetem tudós közegében

Miután a királynő Patachichot a budai egyetem tanácsának elnökévé nevezte ki, az érsek szerepe tovább erősödött a magyarországi tudományos és irodalmi életben. Az *Analecta poetica*ban összegyűjtött versek címzettjei, valamint a bennük említett személyek alapján rekonstruálható az a tudós kör, amely Pesten köré szerveződött: többek között a piarista Horányi Elek; Makó Pál, a budai egyetem bölcsészeti karának igazgatója; Vörös Antal a jogi, Szabó Antal a teológiai fakultás igazgatója; Mitterpacher Lajos, a gazdaságtan tanára; Weiss Ferenc csillagász; Szerdahely György Alajos esztétikatanár; valamint Molnár János, aki Várad után Budán folytatta pályáját. Az egyetemi könyvtár munkatársai közül Wagner Károly és Pray György tartoztak a körhöz. A felsorolt személyek csoportja azt mutatja, hogy Patachich környezetében egy több tudományágat átfogó tudóshálózat jött létre.

Levelezését Pray Györggyel ismerjük. Miután 1780-ban Johann Heinrich Gottfried von Bretschneidert kinevezték az egyetemi könyvtár első igazgatójává, Pray elhagyta

könyvtári állását. A Patachichcsal folytatott levelezéséből nyomon követhető, hogy további boldogulása érdekében az érsek közbenjárását kérte, aki a Helytartótanácsnál kiállt mellette, és ennek hatására Pray visszakapta egyetemi pozícióját.[22] Az eset bemutatja, hogy Patachich mecenatúrája nem korlátozódott anyagi támogatásra, hanem kiterjedt a tudósok intézményi pozícióinak alakítására is.

Ugyanakkor az érsek saját könyvtárának gyarapítása érdekében Bretschneiderrel is kapcsolatban volt, igaz csak érintőlegesen. Anton Kurz bécsi könyvügynök mindkettejük számára vásárolt aukciókon. Egy alkalommal Bretschneideren keresztül küldött el egy könyvkatalógust Patachichnak, aki Bretschneiderrel továbbította válaszát ügynökének.[23] A német származású könyvtáros 1784-ig dolgozott az egyetemi bibliotékában, ezt követően elhagyta az országot. Egy 1793-ban megjelent önéletrajzi ihletésű regényében visszaköszönnek magyarországi élményei. Egyes fejezetek Magyarország területén játszódnak, és a főszereplő egy magyar püspök titkára lesz, együtt verselnek, és közösen terveznek egy Mária Teréziát megéneklő eposzt. Bár a mű nem említi a püspök nevét, a regény magyar vonatkozásait vizsgáló szakirodalom Patachich Ádámmal azonosítja.[24]

Patachich egyetemi tanács élén betöltött tisztsége lehetővé tette, hogy beszédet mondjon a budai egyetem felavatása és Mária Terézia koronázásának évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen 1780 júniusában. Emellett alkalmi verssel köszöntötte az eseményt. Ez a szerepvállalás irodalmi ambícióit is megmutatta, és jelentős visszhangot keltett: recepcióját megtaláljuk a kortársak visszaemlékezéseiben, valamint a hazai és a nemzetközi sajtóban.

Katona István a kalocsai érsekség történetében a felavatáson mondott beszédre visszaemlékezve kifejtette, hogy azt maga Patachich írta meg, és ahogy a szerkesztésben előrehaladt, Katonával beszélte meg a felépítését. A beszéd hatását így jellemezte: „egy óránál tovább tartott, a hallgatók mégsem unták, hanem a végén általános tapssal jutalmazták. Mindenfelé eljutott Patachich híre az egész országban […].”[25] Ányos Pál,

22 Lischerong Gáspár, *Pray György élete és munkái* (Budapest: Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, 1937), 81–84. Schauer Ferenc, a egyetem szenátusának jegyzője 1781. június 8-án értesítette Patachichot arról, hogy a május 28-i ülésen Prayt ismét kinevezték a könyvtár vezetői tisztségébe, és fizetése mellé élethosszig tartó járadékot kap azokért a könyvekért és kéziratokért, amelyek halála után a könyvtárra szállnak. Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL) I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich.

23 Kurz Patachichnak, Bécs, 1782. jún. 18. és aug. 30., KFK Ms. 447. 9. No. 194, No. 190.

24 Hegedüs Béla, „Heinrich Gottfried von Bretschneiders Roman Georg Wallers Leben und Sitten, wahrhaft – oder doch wahrscheinlich – beschrieben, von ihm selbst (1793): Intellektuell sein im Königreich Ungarn des 18. Jahrhunderts”, in *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750-1820*, szerk. Vaderna Gábor, 244–256 (Wien: Praesens Verlag, 2022). A regénybeli püspök alakjának megformálásához a szerző meríthetett Patachich személyéből, de véleményem szerint valószínűbb, hogy a szereplőt több, általa ismert főpap vonásainak összeolvasztásával alakította ki. A műben ábrázolt kapcsolat és közös költői tevékenység fikciónak tekinthető, mivel a Patachichra vonatkozó levéltári források nem tanúskodnak ezekről. Sőt, a feltárt dokumentumok azt mutatják, hogy Patachich a Pray–Bretschneider-konfliktusban egyértelműen Pray mellé állt.

25 Katona István, *A Kalocsai Érseki Egyház története*, szerk. Romsics Imre, Thoroczkay Gábor és Tóth Gergely, ford. Takács József, 2 köt. (Kalocsa: Kalocsai Múzeumbarátok Köre, 2003), 2:236–237.

aki szintén kiadott egy verset az alkalomra, az ünnepségről készült visszaemlékezésében így idézte fel Patachich részvételét:

> Ó! Hány magyart láttam vélem együtt könyvezni, midőn báró Patasics Ádám, kalocsai érsek, az universitás fő palotájában kimondhatatlan ékességgel, buzgósággal, hálaadó beszédet mondott felséges asszonyunk s anyánk Mária Terésiának. Gyertek barátaim ennek a boldog fejedelemnek sirjához, csókoljuk hideg hamvait, az egek fizessék meg néki édes nemzetünkhez mutatott s megbizonyitott szeretetét.[26]

A kortárs visszaemlékezések mellett Patachich beszédének hatását a korabeli folyóiratok tudósításai közvetítik: A *Magyar Hírmondó* 1780. július 5-i számában adott hírt a „Budai Universitás felállattatásának inneplés"-éről. A beszámoló az ünnepi alkalomra készült nyomtatványok között elsőként Patachich Ádám beszédét említi.[27]

A külföldi irodalmi folyóiratok hasábjain szintén ismertették a budai egyetem felavatása alkalmából megjelent nyomtatványokat. A tudósítások megjelenésének különös aktualitást adott, hogy nem sokkal később, 1780 novemberében elhunyt Mária Terézia, ami tovább növelte az esemény és az ahhoz kapcsolódó kiadványok iránti érdeklődést. Az *Efemeridi letterarie di Roma* folyóirat[28] hasábjain 1781 januárjában és februárjában olvashattak az előfizetők recenziókat a budai nyomdában megjelent nyomtatványokról.[29] Hogyan juthattak el a Budán kiadott művek az *Efemeridi* római szerkesztőihez? Egyrészt a lap a római Árkádia Akadémia kulturális közegében jött létre, működését meghatározták az Árkádia köréhez tartozó tudósok és egyházi értelmiségiek. Közülük többen – akár Zaccarián keresztül – értesülhettek Patachich beszédéről és a további kiadványokról. Másrészt a folyóiratot egy széles nemzetközi levelezőhálózat támogatta; szerzői és informátorai különböző európai tudományos központokból küldtek beszámolókat és könyvismertetéseket.

Az első, a budai egyetem felavatásához kapcsolódó híradásban olvashatjuk Patachich beszédének méltatását:

---

26 Ányos Pál, *Válogatott művei*, szerk. Lőkös István (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984), 254.

27 *Magyar Hírmondó*, 1780. júl. 5., 433–440, 437–438.

28 Az 1722–1798 között megjelenő folyóiratnak fontos szerepe volt az európai kulturális és tudományos transzferekben. Rendszeresen közölt recenziókat és beszámolókat különböző európai nyomdákban megjelent tudományos és irodalmi művekről: Giulia Cantarutti, „Due riviste romane nel transfert culturale italo-tedesco dell'età di Winckelmann", in *La densità meravigliosa del sapere*, szerk. Maurizio Pirro, 29–55 (Milano: Ledizioni, 2018), doi:10.4000/books.ledizioni.7354.

29 „Nem távozunk el Budáról anélkül, hogy meg ne említénénk: több, nemrég napvilágot látott könyv anyagot fog szolgáltatni lapunk számos cikkéhez. Most térjünk át azokra, amelyeknek címét már lejegyeztük, mert ezek a bronznál is tartósabb emlékművet állítanak a Királynő magyar irodalom iránti nagylelkű adományozásáról." Patachich beszédéről, *Carmen* címmel megjelent költeményéről, valamint Mariosa és további szerzők költeményeiről: *Efemeridi letterarie di Roma* 10, 3. sz. (1781. jan. 20): 22–24. Makó Pál elégiájáról: uo., 5. sz. (1781. febr. 3.): 39–40. Molnár János *Zoologicon* címmel kiadott munkájáról: uo., 6. sz. (1781. febr. 10.): 47–48.

> Az ékesszóló latin beszéd, amellyel a kalocsai érsek úr nemzete nevében mondott hálát a királynőnek, amiért […] a fiatalság és a tudományok javára, június 25-én megerősítette Budán a virágzó egyetemet […]. E beszédben semmi sem árulkodik szerzője öreg koráról, csupán a bölcs szerkesztés, ami élő, erőteljes és energikus. Ám a tudós főpap nemcsak szónok, hanem kiváló költő is; és az érseki gondok, valamint más nagy tisztségei – mint a legfelsőbb Hétszemélyes Tábla bírája és az egyetem elnöke – mellett nagy örömét leli a versírásban és a költemények olvasásában.

Ezt követően megemlítik Patachichnak az alkalomra írt hexameteres költeményét,[30] amelyből idéznek néhány sort, hangsúlyozva a szerző Árkádia-tagságát. A beszámoló részletei arról tanúskodnak, hogy a tudósító jól értesült volt az érsek irodalmi érdeklődéséről.

A lap következő számában Giacomo Mariosa 1780-ban Patachichhoz írott költeményét szemlézik.[31] A bevezetőből kiderül, hogy tudomásuk van Mariosa másik, Patachichnak dedikált munkájáról is, amelyet 1776-ban, kalocsai beiktatására adott ki. A recenzens megjegyzi, hogy sajnálatos módon e korábbi költeményt nem ismerték időben, pedig tudós jegyzetei hozzájárulhattak volna ahhoz, hogy az itáliai olvasóközönség számára már évekkel ezelőtt ismertebbé váljon Patachich személye és érdemei. A cikk külön kiemeli, hogy Patachich „Itália tanítványa", négy éven át a római Collegium Germanicum et Hungaricumban tanult teológiát. A recenzió ezt követően visszatér az 1780-as költeményhez, és hangsúlyozza Mariosa költői tehetségét, valamint a kalocsai érsek iránt érzett háláját, akinek könyvtárosaként szolgált.

Ezek a Rómában olasz nyelven megjelent ismertetések a francia nyelvű *L'Esprit des journaux* (1772–1818) folyóiratnak köszönhetően a nemzetközi recenziós körforgásba is bekerültek. A havi megjelenésű, liège-i székhelyű lap célja az volt, hogy ne csak az új könyvek tartalmát adja közre, hanem más európai folyóiratok hasábjain közzétett recenziókat is közvetítsen kivonatokban a francia nyelvű olvasóközönségnek.[32] Az 1781. decemberi számuk az *Efemeridi*ben megjelent, budai művekről szóló recenziók kivonatait közölte. Ezek között szerepelt Patachich beszédének ismertetése, amelynek köszönhetően a magyar főpap munkája ismertté vált a francia nyelvű sajtóban.[33]

A beszéd hazai és nemzetközi visszhangja lehetővé tette, hogy Patachich mint szerző is részt vegyen a tudós közösség kommunikációjában. A sajtóban való megjelenés

30 [Adamus Patachich], *Carmen Quo Mariae Theresiae Augustae Romanorum Imperatricis Hungariae Reginae Apostolicae Secunda Vicennalia Cecinit Syrasius Acrotophorius* (Buda: Typis Regiae Univ., 1780). A versről: Rédey [Rédey-Keresztény] János, „…dum Pallada Budam… studiosa reducis: A budai Magyar Királyi Tudományegyetem 1780. június 25-ei felavatásának kortárs visszhangja a magyarországi kései humanista költészetben", in *KOR/TÁRS: Kapcsolat, háló(zat) és közösség az 1800 előtti Európában; Fiatalok Konferenciája 2018*, szerk. Erdődi Alexandra Anita, Finta Mária Anna, Molnár Annamária, Virág Csilla és Vrabély Márk, 171–187 (Budapest: Reciti, 2019), 175–178.

31 *Efemeridi letterarie di Roma* 10, 4. sz. (1781. jan. 27.): 32.

32 Philippe Vanden Broeck, „L'Esprit des journaux", in *Dictionnaire des journaux*, főszerk. Jean Sgard, 396–397 (Paris–Oxford: Universitas–Voltaire Foundation, 1991).

33 *L'Esprit des journaux* 10, 12. sz. (1781. dec.): 420–424.

révén személye és tevékenysége szélesebb európai nyilvánosságban vált láthatóvá; kapcsolathálója a korabeli folyóiratok közvetítése segítségével is bővülhetett.

Róma: Zaccaria és Mariosa mecénása

Francesco Antonio Zaccaria feltehetően azokban az években került kapcsolatba Patachich Ádámmal, amikor Patachich Rómában tanult (1735–1739). Zaccaria tanulmányait Velencében kezdte, majd 1737-ben – Patachichcsal egy időben – egy évet a Collegium Romanumban töltött. Kapcsolatrendszere kiterjedt a korszak számos itáliai egyházi értelmiségijére: levelezésben állt többek között Giuseppe Garampival, akinek közvetítésével szintén megismerhette a kalocsai érseket.[34] 1762-ben az Árkádia Akadémia tagja lett.[35]

1778-tól az érsek haláláig fennmaradt levelezésük leggyakoribb tárgya a római szerző új műveinek bemutatása, illetve a megjelenésükhöz szükséges támogatás kérése. Zaccaria első ismert levelében személyes hangnemben gratulált Patachichnak abból az alkalomból, hogy Mária Terézia a Szent István Lovagrend nagykeresztjével tüntette ki:

> Mariosánk Rogeriushoz írt leveléből értesültem arról, hogy a császárné milyen nagy tisztségekkel és jótéteményekkel halmozott el […]. Ezért tehát szívből gratulálok, és őszintén kívánom, hogy ez a fényes és ragyogó felvétel a legnemesebb rendbe kaput nyisson számodra még nagyobb méltóságok felé. Miért nem lehetek jelen, hogy szemléljem kitüntetéseidet? Majdnem irigykednék Mariosára, ha nem tudnám, hogy jelenlétem semmit sem adna a Te fényedhez, miközben számomra az utazás sok kellemetlenséggel járna.[36]

A levél megerősíti, hogy Zaccaria a Collegium Romanumhoz tartozó egykori jezsuita tanárok köreiben mozgott: az említett Rogerius nem más, mint Ruggero Giuseppe Boscovich (1711–1787) természettudós, Árkádia-tag, aki Zaccaria levelei szerint Mariosával is kapcsolatban volt, és levelezett vele annak magyarországi tartózkodása alatt, ezen csatornán keresztül is eljutott számos római hír az érsekhez.[37]

Zaccaria összeköttetései jelzik, hogy Patachich római kapcsolatai nem elszigetelt ismeretségeken alapultak, hanem a Collegium Romanumhoz és az Árkádia Akadémiához kötődő tudós körökbe ágyazódtak. Ez a beágyazottság biztosította, hogy a kalocsai érsek a római értelmiségi hálózat stabil és elismert tagjaként jelenjen meg.

Zaccaria rendkívül termékeny író volt, Sommervogel 161 nyomtatott művet tulajdonít neki az egyháztörténet, a teológia és kánonjog, a liturgikus irodalom, a polemikus

34 Garampihoz lásd a 67–70. jegyzeteket és az ezekhez tartozó szövegrészt.

35 Simona Negruzzo, „Zaccaria, Francesco Antonio", in *Dizionaro Biografico degli italiani*, 100. köt. (Roma: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 2020), https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-antonio-zaccaria_(Dizionario-Biografico)/.

36 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1778. ápr. 29., KFK Ms. 447. 4. No. 116.

37 Erről Zaccaria leveléből tudunk, a Boscovich–Mariosa-levelezés nem maradt fenn: „Ha bármi egyéb hír közlésre méltó lenne, nem kétlem, hogy Rogerus ír majd Mariosának, akitől te is értesülsz." Zaccaria Patachichnak, Róma, 1778. aug. 2., KFK Ms. 447. 4. No. 117.

irodalom és az irodalomtörténet témaköreiben.[38] A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtárban Patachich könyvei között ma 18 különböző munkája található meg, közülük három több példányban.

Az érsek igyekezett Zaccaria műveinek minél teljesebb összegyűjtésére, és ezzel a feladattal eleinte a Rómában tartózkodó Fogarassyt bízta meg. Amikor a *Bibliotheca ritualis* című művének második kötetére (Roma: Monaldini, 1778) Fogarassy előfizetett a könyvkereskedőnél, Zaccaria ezt megtudva megírta az érseknek, hogy könyvei közül ez az utolsó, amiért pénzt kell fizetnie, minden ezután megjelenő művét szerzői ajándékként küldi majd neki.[39] A rendje feloszlatását követő évek Zaccaria számára viszontagságosak voltak, nyugdíját megszüntették, kéziratait elkobozták. IV. Pius állította vissza javadalmait és tanári állását a Sapienzia egyetemen, azonban emellett is szüksége volt Patachich pártfogására, aki támogatásul éves tiszteletdíjat fizetett neki, hangsúlyozva: „figyelemmel kísérem munkásságodat, és gondoskodom róla, hogy műveidet használatba vegyék".[40]

A római tudós 1780-ban értesíti Patachichot, hogy Giovanni Desideri gondozásában – Zaccaria gyakran név nélkül publikált – megjelent az általa összeállított *Efemerologio Universale* (Roma: Salomoni, 1780), amely napi bontásban az év eseményeit mutatja be egyfajta történeti naptárként.[41] A kötetet egy Rómából Győrbe visszatérő diáknak adta át, hogy juttassa el az érseknek. Egy év múlva, a *Biblioteca ritualis* harmadik kötetének megjelenésekor érdeklődött, hogy megkapta-e az *Efemerologió*t. Újabb könyvét szeretné eljuttatni, amint alkalom adódik rá, de nem akarja olyanra bízni, aki elveszítheti.[42] 1782 januárjában Patachich köszönetet mondott a neki küldött könyvekért, értesítve Zaccariát, hogy minden küldeményt megkapott. Egyúttal arra kérte, hogy a továbbiakban a római Monaldini és Giunchi könyvkereskedők[43] Pestre küldött csomagjaihoz mellékel-

38 Carlos Sommervogel és mások, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*, 8. köt. (Bruxelles–Paris: Schepens–Picard, 1898), 1381–1435.

39 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1778. aug. 2., KFK Ms. 447. 4. No. 117. Fogarassy, amikor az első kötetre előfizetett, az előfizetési szelvényen az *Illustrissimo Sig.e Abb.e Alessandro Serisio* nevet tüntette fel, egyúttal jelezve Patachichnak, hogy a kereskedő ezt a nevet fogja szerepeltetni a könyv végén közölt előfizetői listán. Hozzátette, hogy a *Serisio* név *Syrasió*ra cserélhető. Patachich második neve Sándor volt, a római Árkádia költőakadémiába való felvételekor kapott neve Syrasius Acrotophoricus. Az álneves szerepeltetés a nyomtatott előfizetői listán lehetőséget adott számára világi személyazonosságának elfedésére, miközben a névváltozat módosításának felajánlása egyértelműen az érsek költői identitásának és római reprezentációjának tudatos figyelembevételére utal: használatával egy szűkebb kör, mindenekelőtt az Árkádia Akadémia tagjai számára felismerhető maradt, kit rejt a név. Fogarassy Patachichnak, Róma, 1775. aug. 30., KFK Ms. 447. 7. No. 148. Patachich válaszát nem ismerjük, a kötethez csatolt előfizetési lista nem maradt fenn.

40 Patachich Zaccariának, Pest, 1779. okt. 17., KFK Ms. 447. 4. No. 115. Zaccaria november 10-i válaszlevelében mond köszönetet a bőkezűségért, miközben további nehézségeiről, a janzenisták általi üldöztetéséről ír. KFK Ms. 447. 4. No. 123.

41 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1780. szept. 30., KFK Ms. 447. 4. No. 121.

42 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1781. okt. 1., KFK Ms. 447. 4. No. 119.

43 Monaldini mint könyvkereskedő és -kiadó volt bejegyezve a könyvek impresszumában, míg Giunchi (neve szerepel Paolo Giunchi Komarek formában is) nyomdászként, 1760–1790 körül működött aktívan. Több kötet kiadói mezőjében együtt szerepel a két név – „per Paolo Giunchi, a spese di Venanzio Monal-

je a neki szánt könyveket, mert azok így minden kockázat nélkül jutnak el hozzá. Patachich leveléből kiderül, hogy az említett római könyvesbolt a pesti Weingand és Köpf kereskedéssel – az érsek legfőbb könyvbeszállítójával – állt kapcsolatban.[44]

Zaccaria több 17. századi történeti munka új kiadását adta közre. Utolsó ismert Patachichnak címzett levelében tájékoztatta az érseket, hogy Sforza Pallavicino könyvének, az *Istoria del Concilio di Trentó*nak az új kiadása az ő jegyzeteivel és a szerző életrajzával bővítve fog megjelenni hat kötetben.[45] Ezt a művét azonban már nem tudta elküldeni, mivel csak 1797-ben jött ki a nyomdából.

Az érsek költeményeiben is találunk utalásokat a Zaccariával fennálló irodalmi kapcsolatra. Az *Analecta poetica*ban két vers szólítja meg a római szerzőt.[46] Ezek egyszerre tanúskodnak a két tudós költő személyes kapcsolatáról, valamint arról a közös egyházpolitikai horizontról, amelyben Zaccaria Febronius tanainak kritikusaként vált ismertté.[47] Az első epigrammában az érsek a „múzsák díszeként" szólítja meg Zaccariát, akit a tudós világ elismert szerzőként méltat. Hangsúlyozza sokoldalú tudományos tevékenységét – olvasottságát, tanítói munkáját és termékeny írói működését –, miközben saját testi gyengeségére utalva mentegetőzik amiatt, hogy betegsége és a kezét sújtó köszvény akadályozzák, hogy többet írjon barátjának.[48] A másik vers a fejfájástól szenvedő Zaccariához szól; ebben az érsek játékos iróniával azt tanácsolja neki, hogy fájdalmát „vesse Febroniusra", utalva arra, hogy Zaccaria éles hangú írásokban lépett fel a febronianizmus ellen.[49] A versgyűjtemény összeállítója a sorok mellé a következő jegyzetet mellékelte: „Francesco Antonio Zaccaria, aki levelezésben állt a kiváló érsekkel, és kivételes műveltsége és művei révén a tudósok között igen ismert volt, erőteljesen írt Febronius ellen." Az *Analecta poetica* számos verses üzenetváltást tartalmaz, Zaccaria verses válaszát azonban nem másolták bele. A fennmaradt levelezés alapján nem igazolható, hogy az érsek elküldte volna számára az epigrammákat. Zaccaria egy Patachichhoz intézett, latin nyelvű versét ismerjük, amelyet levélben küldött el neki

dini", „a spese di Venanzio Monaldini e Paolo Giunchi" –, vagyis együtt vállalták a kiadvány költségeit és megjelentetését.

44 Patachich Zaccariának, Pest, 1782. jan. 7., KFK Ms. 447. 4. No. 114.

45 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1784. jan. 30., KFK Ms. 447. 4. No. 118. Zaccaria március 9-i válaszlevelében írja meg, hogy a kért könyvcsomagot átadta Giunchi nyomdásznak, aki elintézte a szállítást: KFK Ms. 447. 4. No. 120.

46 KFK Ms. 64. f. 39r–v. A verseket említi: Tóth, *Rómából a Pannon Árkádiába…*, 132.

47 Zaccaria a febronianizmus körül kibontakozó egyházpolitikai vitákban a pápai primátus határozott védelmezőjeként lépett fel. Az *Antifebronio* című művében (Pesaro, 1768; latin kiadása: Cesena, 1771–1772) részletesen bírálta Johann Nikolaus von Hontheim – Febronius álnéven megjelent – téziseit, amelyek az egyház kormányzásában a püspöki testület nagyobb szerepét és a pápai hatalom korlátozását hangsúlyozták. Zaccaria történeti és teológiai érvekkel igyekezett bizonyítani, hogy a római pápa primátusának az egyház történetében szilárd alapjai vannak, miközben a febronianizmust részben politikai indíttatású, az egyházi rendet torzító irányzatként mutatta be.

48 *In eadem aegritudine Excellentissimus D. Archi-Praesul ad Eruditissimum scriptorem Franc. Ant. Zaccaria Romae degentem*, KFK Ms. 64. f. 39r–v.

49 *Idem Archi-Praesul ad Eundem clarissimum virum dolore capitis afflictum*, KFK Ms. 64. f. 39v.

névnapja alkalmából.[50] A vers a keresztény tipológia hagyományos motívumára épít: Krisztus mint „új Ádám" feloldja az első ember bűnének következményeit, és megnyitja az üdvösség útját. Zaccaria erre a teológiai toposzra építve kapcsolja össze a gondolatmenetet Patachich Ádám keresztnevével. A költemény így névjátékra épülő névnapi köszöntőként értelmezhető, amelyben az egykor baljós jelentésű név Krisztus révén kedvező előjellé válik, és a szerző ezt Magyarország szerencséjeként értelmezi.

Zaccaria Patachichnak küldött leveleiben gyakran felbukkan Giacomo Mariosa neve, leveleiben rendszeresen üdvözletét küldi a Magyarországon tartózkodó barátjának. Majd Mariosa Rómába való visszatérését követően így jellemzi ragaszkodását az érsek iránt: „Ugyanez a gondolat foglalkoztatja Mariosát, a mi emberünket is, aki sohasem beszél rólad anélkül (pedig igen gyakran emleget téged), hogy ne fájlalná sorsát amiatt, hogy kénytelen volt eltávozni tőled."[51] Patachichnak egy levelét ismerjük, amelyben hírt ad Zaccariának Mariosáról és hogylétéről:

> A mi Mariosánk, aki – népünk szokása szerint – szőrmebundákba burkolózva, szakállasan jelenik meg, és távollétében is mosolyt csal az arcodra, e leplek alatt jókedvűen nevet azokon az olasz síkságokon, ahol – elmondása szerint – ugyanilyen éles és zord időjárást tapasztalt, mégpedig mindenféle meleg ruha nélkül. Jól van, a lehető legjobban. És […] ismét kezébe vette régi múzsáit és a lantot […]. Egy kis művecske most készül a nyomdában; igyekezni fogok, hogy ti sem maradjatok híján.[52]

Giacomo Mariosa pályájáról kevés információ áll rendelkezésre. Ahogy korábban említettük, 1775-ben érkezett Patachich hívására Nagyváradra. 1781-ben tért vissza Itáliába; búcsúztatására Pray György egy költeményt írt. A hozzá fűzött magyarázatból az derül ki, hogy Mariosa jezsuita volt, és a rend nápolyi provinciájából származott.[53] Innen Rómába került, és Zaccaria, valamint a Collegium Romanumhoz tartozó tudósok körein keresztül léphetett kapcsolatba Patachichcsal. Későbbi római éveiről a szakirodalom csupán egy adatot őrzött meg: 1790 körül a Francesco Caetani herceg által alapított első római csillagvizsgálóban dolgozott, ahol a holdfogyatkozások számításával foglalkozott.[54] További tudományos tevékenységéről a Collegium Romanum levéltári fondjaiban végzett kutatás hozhat új eredményeket.

---

50 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1779. dec. 4., KFK Ms. 447. 4. No. 124. A levelet a verssel együtt közli: Tóth Tamás, *«Si nullus incipiat, nullus finiet»: La rinascita della Chiesa d'Ungheria dopo la conquista turca nell'attività di Gábor Patachich e di Ádám Patachich, Arcivescovi di Kalocsa-Bács (1733–1784)*, Collectanea Vaticana Hungariae I/6 (Budapest–Roma–Szeged: Istituto Teologico «Ferenc Gál», 2011), 316–317.

51 Zaccaria Patachichnak, Róma, 1781. okt. 1., KFK Ms. 447. 4. No. 119.

52 Patachich Zaccariának, hely és dátum nélkül (levélfogalmazvány), KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich.

53 A vers Pray neve alatt szerepel az *Analecta poetica*ban *(Jacobo Mariosa Italiam repetenti Protempticon extemporaneum)*, azzal a megjegyzéssel, hogy nyomtatásban megjelent Kalocsán. Innen tudjuk, hogy az 1781-es nyomtatvány, amely a szerző neve nélkül jelent meg a kalocsai piarista nyomdában, Pray munkája. Tóth S. A., *Rómából a Pannon Árkádiába…*, 145.

54 Giuseppe Monaco, „La specola Caetani", *Studi Romani* 31, 1. sz. (1983. jan.–márc.): 13–33, 27.

Itáliában megjelent műveit nem ismerjük, egy panegyricus kivételével, amelyet Giuseppe Garampi súlyos betegségből való felépülésére írt, és az *Antologia Romana* folyóirat *Poesia* rovatában jelent meg 1792-ben.[55] Hasonló, különféle alkalmakra írott költeményei átfogóbb könyvtári kutatások során kerülhetnek elő.[56] A magyarországi, Patachich környezetében írott és nyomtatásban megjelent latin nyelvű versei fennmaradtak,[57] illetve az *Analecta poetica*ba bemásolt versei ismertek. Költői tevékenysége és könyvtárosi feladatai révén több magyarországi tudóssal került kapcsolatba, akik levelezésükben, műveikben különböző kontextusokban említik nevét.

A magyar tudósok, akiknek írásaiban felbukkan Mariosa, jellemzően a budai egyetem tanárai, vagyis Patachich szellemi köréhez tartoztak. Schönvisner István a Budán végzett régészeti ásatásai során előkerült romok eredetéről kikérte a kortársak véleményét. A feltárás eredményeit összegző munkájában közölte Mariosa 1778. február 15-én Pray Györgyhöz írt levelét, amelyben a római literátor megerősíti Schönvisner véleményét a feltárt romokra vonatkozóan.[58] A levélben részletesen kifejtette, hogy hasonló épületek (nyilvános fürdők) találhatók Rómában a Szent Cecília-templom közelében, majd leírta ezek jellemzőit, arra kérve Prayt, hogy adja át az információkat Schönvisnernek.[59]

Szerdahely György Alajos, a budai egyetem esztétikatanára szintén tagja volt Patachich pesti körének.[60] Latin nyelvű verseinek kiadásában egy gáncsoskodó kritikusról szóló epigrammában *(De obtrectatore)* szerepelteti Mariosa alakját.[61] Nevéhez a következő jegyzetet fűzi: „Jacobus Mariosa, itáliai származású; nagy műveltségéről ismert, a kalocsai érseki könyvtár prefektusa, írásos művei révén is nevezetes". A versben Mariosa a művelt tudós ellenpontja annak a figurának, aki mindent kritizál, de semmit sem alkot.

---

55 Jacobus Mariosa, „Soteria", *Antologia Romana* 18 (1792): 317–318. A szerkesztők a következő bevezetővel látták el a verset: „az elegancia és jámborság, amely a költeményt jellemzi, feljogosít bennünket arra, hogy itt közöljük, abban a biztos reményben, hogy minden olvasónk tetszését elnyeri".

56 A korabeli irodalom például utal egy latin nyelvű versére, amelyet abból az alkalomból írt, hogy Francesco Cesarei bíborost a Rota Romanába választották: Annibale Mariotti, *De' perugini auditori della Sacra Rota Romana memorie istoriche* (Perugia: Carlo Baduel, 1787), 197, 202–203.

57 [Iacobus Mariosa], *Excellentissimo illustrissimo ac reverendissimo domino Adamo e. l. baronibus Patachich de Zajezda olim episcopo M. Varadinensi, recens inaugurato archi-episcopo Colocensi* […] ([S. l., 1776]); [Iacobus Mariosa], *De laudibus Mariae Theresiae* […] *quod Budae scientiarum academiam instituerit, et redeunte faustissimo suae coronationis die VII. Kal. Iul. regio diplomate stabiliverit. Elegia Iacobi Mariosa Adamo e l. b. Patachich Colocensium archiepiscopo etc. etc. a bibliotheca* (Buda: typis Regiae Universitatis, 1780); [Iacobus Mariosa], „De laudibus Mariae Theresiae […] ad […] Ioan. Bapt. Molnár", in *Monumentum inaugurationis regiae universitatis Budensis peractae e decreto Mariae Theresiae P. F. A. M. Patriae, anno 1780*, 3–8 (Buda: typis Regiae Universitatis, 1780).

58 Sánta Sára, „Chronicle of the First Planned Excavation in Hungary: István Schönvisner and *De Ruderibus*", *Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis* 55 (2019): 233–245, 238, doi:10.22315/ACD/2019/14.

59 Stephanus Schönvisner, *De Ruderibus Laconici Caldariique Romani* […] (Buda: Typis Regiae Universitatis, 1778), 37–39.

60 Az *Analecta poetica* utolsó előtti versének szerzője, ebben az érsek által rendezett, a budai egyetem professzorainak adott ebédet írja le. Tóth T., *«Si nullus incipiat…»*, 146.

61 Georgius Aloysius Szerdahely, *Silva Parnassi Pannonii* (Wien: Schmidt, 1788), 65–66.

Mariosa említésre kerül egy további korabeli tudóslevelezésben: Hell Miksa bécsi csillagász egy új katekizmus kapcsán tájékoztatja Eszterházy Károly egri püspököt, levele végén hozzáteszi: „az ügyben várom még a választ Mariosa tisztelendő úrtól is, Patachich érsek könyvtárosától, aki igen nagy befolyással bír nála."[62]

A római szerző Magyarországon nyomtatásban megjelent művei sem maradtak reflexió nélkül: Katona István történetíró a *Historia critica* IV. kötetében felidézi a Patachich Ádám kalocsai érseki beiktatása alkalmából írott „művelt" költeményét,[63] és egy másik, a kalocsai érsekség történetét feldolgozó művében a Patachichról szóló fejezet megírásához forrásként használja a Mariosa Patachichnak írott költeményeihez fűzött tudós jegyzeteit.[64] A *Magyar Hírmondó* folyóirat a budai egyetem felavatásáról közölt tudósításában az alkalomra megjelent munkák között felsorolja Mariosa két versét.[65]

A Mariosa nevére való hivatkozások a magyarországi tudósok írásaiban arra utalnak, hogy a római literátor beépült a hazai tudományos diskurzusokba. Ez a jelenség a Patachich körül kialakuló hálózat közvetítő szerepét igazolja az itáliai és magyarországi tudós közeg között.

Bécsi tudósok Patachich kapcsolathálójában

Giuseppe Garampi bécsi pápai nuncius volt Patachich legfontosabb összeköttetése a bécsi tudós és irodalmi körökkel. Az itáliai főpap a Vatikáni Levéltár prefektusa volt (1751–1772), majd varsói, később bécsi pápai nuncius lett (1776–1785). Különös érdeklődéssel követte a történeti kutatásokat, valamint nagy könyvgyűjtő volt, akinek az európai könyvpiac minden kiemelkedő központjában voltak ismeretségei.[66] Rómában már az 1760-as években találkozott Koller József pécsi történésszel, akin keresztül több magyarországi történetíró munkája eljutott hozzá.[67] Bécsi évei alatt számos magyarországi püspök – elsősorban Klimo György pécsi és Eszterházy Károly egri – számára intézett könyvbeszerzéseket.[68]

62 Hell Eszterházynak, Bécs, 1777. nov. 4., Eger, Főegyházmegyei Levéltár, AEV 2629. Fordítását közli: Hell Miksa, *Levelei Eszterházy Károlyhoz*, ford. Csaba György Gábor (Eger: Az Egri Csillagásztorony Védelmében Alapítvány, 2021), 22.

63 Stephanus Katona, *Historia critica Regum Hungariae* […], 4. köt. (Pozsony–Kassa: Landerer, 1781), 511.

64 Katona, *A Kalocsai Érseki Egyház…*, 2:223, 233.

65 *Magyar Hírmondó*, 1780. júl. 5., 438–539. A költemények leírását lásd az 58. jegyzetben.

66 Dries Vanysacker, *Cardinal Giuseppe Garampi, 1725-1792: An Enlightened Ultramontane* (Bruxelles: Institut historique belge de Rome, 1995), 196–199.

67 Dóbék Ágnes, „Klimo György pécsi püspök és Koller József történész Janus Pannonius-kutatásai itáliai gyűjteményekben", *Magyar Könyvszemle* 140 (2024): 479–492, doi:10.17167/mksz.2024.4.479-492.

68 Fejérdy András és Soós István, „Klimo György és Giuseppe Garampi", in *Klimo György püspök és kora: Egyház, művelődés, kultúra a 18. században: A 2010. október 14-én, Pécsett, Klimo György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*, szerk. Pohánka Éva és Szilágyi Mariann, A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9, 125–141 (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, 2011); Fejérdy András és Soós István, szerk., *Giuseppe Garampi és az egri Eszterházy-könyvtár gyarapítása 1776–1790: Dokumentumok* (Budapest–Eger: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet–Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Líceum Kiadója, 2023).

Patachich Ádámmal 1776 és 1783 között folytatott levelezése maradt fenn. A kalocsai érsek esetében Garampi szerepe nem elsősorban a könyvrendelések teljesítésében mutatkozott meg, hanem inkább politikai hírek közvetítésében, illetve az új kiadványokról szóló információk továbbításában. Vanyó Tihamér a bécsi levéltári kutatásai során feltárt Garampi-levelezés alapján hangsúlyozta, hogy a nuncius nagyra értékelte Patachich derűs leveleit, az iránta tanúsított barátságát és az érsek írásait.[69]

Garampi bibliofil és történeti érdeklődése révén több magyarországi tudóssal kapcsolatba került személyesen vagy levelezés útján. A tudós történészeket nagyrészt a vele szoros levelezésben és jó baráti kapcsolatban álló püspökök – Patachich, Klimo és Eszterházy Károly – ajánlották figyelmébe. A nuncius érdeklődését a térség történelme és a magyarországi egyháztörténeti forráskiadások iránt mutatja, hogy érdeklődött a készülő munkákról, néhány megjelenését anyagilag támogatta. Patachich erős kulturális befolyását jelzi, hogy Garampi bécsi nunciusként több magyarországi, valamint egy bécsi tudós és egy Bécsben élő költő munkájának pártfogását kérte tőle.

A nuncius Klimo György pécsi püspök közvetítésével került kapcsolatba Szalágyi Istvánnal, aki pécsi történetíróként a dunántúli egyházmegyék múltját, valamint Pannonia római és ókeresztény emlékeit kutatta. Fő műve, a *De statu ecclesiae Pannoniae* hét kötetben jelent meg. A sorozat első kötete még Klimo életében látott napvilágot, a további részek megjelentetéséhez új mecénások támogatására volt szükség. Klimo halála után, 1777-ben Garampi a kalocsai érsek figyelmébe ajánlotta a művet és szerzőjét, kiemelve, hogy a vállalkozás folytatása támogatás híján bizonytalanná vált. Közbenjárására Patachich elolvasta a munka első kötetét, és nagyra értékelte Szalágyi történeti felkészültségét; elismerését fejezte ki, és kész volt rá, hogy „a nyomtatási költségek miatti aggodalmát enyhítse".[70] Szalágyi 1780-ban Patachichnak címzett leveléből kiderül, hogy az érsek ígéretéhez híven éveken keresztül figyelemmel követte és támogatta munkáját. A történész arról számol be, hogy a *De statu ecclesiae Pannoniae* negyedik kötetét befejezte, és az megkapta a királyi cenzúra jóváhagyását. A kötet a kalocsai egyházmegye történetét érinti, ezért Patachichnak ajánlaná, és a nyomdai költségek kifizetéséhez kéri a hozzájárulást.[71] Patachich megadta a támogatást, a kötet ajánlása neki szól, az ajánlólevél pedig a Szalágyi levelében foglaltakat erősíti meg:

> Három esztendővel ezelőtt, amikor a *De statu ecclesiae Pannoniae* két korábbi kötetét a nyilvánosság elé bocsátottam, Te voltál az, aki figyelmeddel kísérted fáradozásomat; olyan elismeréssel, amilyenre kevesektől számíthattam, sőt, ennél nagyobbat alig remélhettem […]. Hiszen jóindulatú leveleidben dicsérted munkálkodásomat, és buzdítottál a

69 Vanyó Tihamér Aladár, szerk., *A bécsi pápai követség levéltárának iratai Magyarországról 1611–1786* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986), 77.

70 Garampi Patachichnak, Bécs, 1777. dec. 9., KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich. Patachich válasza: 1777. dec. 14., KFK Ms. 447. 4. No. 107. Kiadja: Vanyó, *A bécsi pápai követség…*, 223–224; Tóth T., *«Si nullus incipiat…»*, 313–314.

71 Szalágyi Patachichnak, Pécs, 1780. márc. 1., KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich.

mű folytatására, felajánlott pártfogásoddal – noha testileg betegeskedtem – akkora erőt öntöttél belém, hogy a jelen könyvet is sikerült a befejezésig juttatnom.[72]

Szalágyi ajánlása nemcsak személyes háláját fejezte ki mecénása iránt, hanem Patachichot a magyarországi *respublica litteraria* egyik meghatározó patrónusaként is megjelenítette. A szöveg további részében az érseket a tudományok és a művészetek kivételes pártfogójaként, a szerzők és tudományos munkák éles ítélőjeként mutatja be, akit kortársai a tudományok egyik leglelkesebb támogatójaként tartottak számon. A szöveg datálása (1780. június 24.) közel esik a budai egyetem felavatásának napjához, és az érsek egyetemi tisztségére is utal: felidézi, hogy Mária Terézia őt nevezte ki a királyi tanács élére, amelyre a tudományos élet – Szalágyi szóhasználatával *Litterariae apud nos Reipublicae* – irányítását bízták.

Garampi egy másik történeti munka elkészítéséhez is Patachich közreműködését kérte: Pray György *Specimen hierarchiae Hungaricae* című műve forrásanyagának összegyűjtéséhez kért segítséget. A nuncius több levéltári forrást szolgáltatott a kötethez, amely a magyar egyházszervezet kialakulását mutatja be, feltérképezi a püspökségek, érsekségek, káptalanok és főbb egyházi tisztségek történetét, kronologikusan sorba véve az érsekeket és püspököket. A kalocsai egyházmegyét illetően Patachichot kérte, hogy küldje el a történésznek azokat a levéltári forrásokat, amelyeket korábban Garampi Bécsben az érseknek adott át. Patachich örömmel tett eleget a kérésnek, és az általa már jól ismert Pray egy további művéhez szolgáltatott anyagot. Mivel Pray az egyetem ünnepélyes megnyitására egy rövid munkát kívánt kiadni az egyetemi könyvtár ritkaságairól, Patachich megosztotta vele gyűjteményének azon ritka könyveit tartalmazó kronologikus jegyzéket, amelyek 1470 és 1526 között jelentek meg.[73] Az érsek tehát nemcsak a kész művek kiadásának támogatásában vett részt, hanem a tudományos kutatás alapjául szolgáló források hozzáférhetővé tételében is; mecenatúrája a tudáselőállítás teljes folyamatát átfogta, szerepe kiterjedt a kutatás feltételeinek biztosítására.

Miután Patachich a budai egyetem tanácsának élére került, az egyetemi könyvtár is a hatókörébe tartozott. Ennek fényében Garampi a budai egyetem bécsi ügyintézőjének pozíciójára Franz Höck (Hoeck, 1749–1835) bécsi orientalistát ajánlotta figyelmébe.[74] Az egyetem ugyanis egy bécsi ügynököt készült kinevezni, aki magára vállalja a könyvek helyi beszerzését és a tanulmányokkal kapcsolatos minden ügy intézését. Patachich szintén helyeselte Höck kinevezését, de válaszában kifejtette, hogy az egyetem még

72 Stephanus Salagius, *De statu Ecclesiae Pannonicae*, 4. köt. (Pécs: Typ. Engel 1780), 1–2.

73 Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. jan. 2., KFK Ms. 447. 4. No. 111. Kiadja: Tóth T., *«Si nullus incipiat…»*, 315–316. Patachich válasza: Pest, 1778. jan. 4., KFK Ms. 447. 4. No. 108. Pray munkája 1780-ban jelent meg Budán az egyetem nyomdájában *Index rariorum librorum bibliothecae Universitatis regiae* címmel.

74 „Mind őszinte jelleme, mind pedig a keleti nyelvek és a magyar történelem iránt tanúsított fáradhatatlan elkötelezettsége miatt kedves számomra Höck úr, aki a mi Pray urunkkal levelezve azon munkálkodik, hogy őt minden irodalmi ügyében segítse." Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. április 18. KFK Ms. 447. No. 110.

nem hozott biztos döntést afelől, hogy kinevez-e ügynököt Bécsben, és Garampi pártfogoltját az segítené, ha a nuncius az ügyben Ürményi József tanácsost keresné fel.[75]

Garampi közvetítő szerepe nem csupán tudományos vállalkozások támogatására terjedt ki. Ismerve az érsek költészet iránti rajongását, egy Massari nevű, Bécsben tartózkodó itáliai költőt ajánlott a figyelmébe:

> bemutatom Önnek Massari urat [...], akinek természettől adott tehetsége van az improvizáláshoz, és ezt később tovább gazdagította tanult ismeretekkel [...]. Mivel az efféle képességek nem mindennaposak, úgy véli, hogy nem lehet ellenére Főméltóságodnak és az ottani főuraknak sem, hogy meghallgassák őt. E célból kívánta, hogy én közvetítsem Ön felé az ajánlását. Főméltóságod mindenkinél alkalmasabb arra, hogy élvezze rögtönzött költeményeit; mindazonáltal szükséges, hogy kiváló költői kritikáját bizonyos határok között tartsa, és egy improvizátornak megengedje olykor a szabályok áthágását.[76]

Patachich elfogadta az ajánlást, és meghívta köreibe a költőt, akinek rögtönzött verseit élvezettel hallgatták.[77]

Garampi mellett Patachich másik jelentős bécsi kapcsolata Michael Denis volt, akivel az érseket a szépirodalom, valamint a bibliofil könyvgyűjtés iránti közös érdeklődés kapcsolta össze. Denis a korabeli irodalmi élet ismert szereplője, az Osszián-énekek első német fordítását készítette el. Jezsuita volt, a Theresianum professzora, rendje feloszlatását követően a Theresianum könyvtárának, majd az udvari könyvtárnak a munkatársaként tevékenykedett. Ezzel párhuzamosan könyvtártudományi írásokat tett közzé.[78] Számos magyar jezsuita rendtársával állt kapcsolatban, és több magyar vonatkozású költeménye jelent meg.[79]

Patachich kapcsolathálójában elsősorban mint könyvtáros és bibliofil tudós jelent meg. Az érsek egy 1780 februárjában kelt levelét ismerjük, amelyben megköszöni Denisnek a ritka könyvekről kiadott köteteit, ezeket Pray György közvetítésével kapta kézhez.[80]

---

75 Garampi Patachichnak, Bécs, 1778. ápr. 28., KFK Ms. 447. 4. No. 110. Regesztáját közli: Vanyó, *A bécsi pápai követség…*, 224. Patachich válasza: Pest, 1778. máj. 6., KFK Ms. 447. 4. No. 105. Regesztáját közli: Vanyó, *A bécsi pápai követség…*, 224. Höck budai egyetem általi kinevezéséről nem találtam adatot.

76 Garampi Patachichnak, Bécs, 1781. aug. 19., KFL I. 1. c. Perszonális iratok. Patachich. Massari személyét nem sikerült azonosítani.

77 A vonatkozó levél (1782. aug. 30.) regesztáját közli: Vanyó, *A bécsi pápai követség…*, 226.

78 Michael Denis (1729–1800) gondolkodása nemcsak a korabeli osztrák és tágabban német nyelvterületen megjelenő könyvtártani kézikönyvekre hatott, hanem a Theresianumban tanuló közép-európai arisztokráciára is. Például ő készítette el egykori tanítványa, Széchényi Ferenc soproni katalógusának előszavát. Monok István, *A hagyományos világ átváltozásai: Tanulmányok a XVIII. századi magyarországi könyvtárak történetéhez*, Kulturális örökség (Budapest–Eger: Kossuth Kiadó–Eszterházy Károly Egyetem, 2018), 209–210.

79 Hartvig Gabriella és Jankovits László, „A bárd és a magyarok: Michael Denis *Protepticon*ja a Klimo Könyvtárban", in *„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találsz odabent." Tudomány és kutatás a 240 éves Klimo Könyvtárban: A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi tudományos konferencia tanulmányai*, szerk. Dezső Krisztina, Molnár Dávid és Schmelczer-Pohánka Éva, 217–242 (Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont–Pécsi Egyházmegye, 2016).

80 Patachich Denisnek, Pest, 1780. febr. 16. (fogalmazvány), KFL I. 1. a. Bibliotheca 1758–1863. Denis következő munkáiból küldhetett Patachichnak: *Grundriss der Bibliographie und Bücherkunde* (1774), *Einleitung in die Bücherkunde* (1777), *Die Merkwürigkeiten der Garellischen Bibliotek* (1780).

Denis jól ismerhette Patachich könyvtárának ritka darabjait. Erre utal, hogy a Theresianum könyvtárába került Garelli-gyűjtemény ritkaságait bemutató kötetében az egyik ősnyomtatványhoz, Astesanus *Summa de casibus conscientiae* című művéhez fűzött jegyzetek között a következő bejegyzés olvasható: „Ez a példány megtalálható Őexcellenciája, a nagy könyvbarát Patachich érsek (Kalocsa) pompás könyvtárában."[81] Denis emellett a bécsi könyvpiac szakértőjeként kapcsolódott be Patachich könyvgyűjtő hálózatába. Amikor Patachich bécsi ügynöke, Anton Kurz 1782-ben egy jelentős könyvaukción vett részt, az érsek által rendelt ritka kéziratok értékének megítélésében Denis tanácsát kérte. Egy alkalommal Denis egy középkori *Biblia* létezésére hívta fel Kurz figyelmét, amely végül az érsek könyvtárába került.[82]

A bécsi kapcsolatok vizsgálata azt mutatja, hogy Patachich mecenatúrája a tudományos információk, könyvek és személyek folyamatos áramlását biztosította Bécs és a magyarországi központok között. A közvetítő szereplők – mindenekelőtt Garampi és Denis – révén Patachich kulturális csomópontként működött, aktívan hozzájárult a különböző tudós közösségek összekapcsolásához.

Összegzés

Patachich Ádám irodalmi mecenatúrájának kiépüléséhez egymást erősítve járult hozzá irodalmi érdeklődése és költői tevékenysége, az egyházi és világi méltóságaiból fakadó politikai és gazdasági erőforrások, valamint a tudatos kapcsolatépítés. A tanulmányban bemutatott forrásokból kiderült, hogy mecenatúrája nem elszigetelt támogatási gesztusok sorozataként, hanem különböző kulturális központokat összekapcsoló hálózat formájában működött. A feltárt római és bécsi kapcsolatok e hálózat nemzetközi dimenzióit mutatták be, amelyek a korszak magyarországi tudományos és irodalmi életét szorosabban kapcsolták a 18. századi európai *respublica litteraria* hálózataihoz.

Patachich mecenatúrájának fontos sajátossága a sokoldalúság volt: különböző műfajú és tematikájú művek megjelenését támogatta, tudósok és literátorok számára biztosított állást, egzisztenciális hátteret, emellett könyvtárának fejlesztésével a tudományos munka infrastruktúráját erősítette. Tevékenysége révén olyan kulturális központok – Nagyvárad és később Kalocsa – jöttek létre vagy erősödtek meg, amelyek a korszak tudományos és irodalmi életének fontos helyszíneivé váltak.

A fennmaradt levelezések és dedikációk rámutatnak, hogy Patachich a tudósokkal és irodalmárokkal fenntartott kapcsolataira nem hierarchikus patrónus–kliens viszonyként tekintett. Több levelében hangsúlyozta, a tudósokkal való érintkezést baráti és szellemi közösségként fogta fel. Ezt érzékeltetik például Michael Denishez írt sorai,

81 Michael Denis, *Die Merkwürdigkeiten der k*[*aiserlich*]*-k*[*öniglichen*] *garellischen öffentlichen Bibliothek am Theresiano* (Wien: Augustin von Bernardi, 1780), 43–45. Az említett ősnyomtatvány a Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár honlapján: https://konyvtar.asztrik.hu/en/konyvek/ast-astesanus-de-summa-de-casibus-conscientiae.

82 Kurz Patachichnak, Bécs, 1782. máj. 19. és jún. 18., KFK Ms. 447. 9. No. 198., 194.

amelyekből kiderül, hogy megtisztelve érzi magát, amiért a bécsi polihisztor baráti jóindulatába fogadta: „Mert számomra nincs kedvesebb barátság vagy kapcsolat, mint a hozzád hasonló férfiaké; ezért azt, hogy Te engem megbecsülsz és szeretsz, igen nagyra értékelem".[83] Ez a szemlélet illeszkedik a 18. századi európai tudós közösségek, a *respublica litteraria* eszményéhez, amely a tudósok közötti kapcsolatokat a szellemi együttműködésen alapuló közösségként értelmezte.

Patachich Ádám esete jól példázza, hogy a 18. századi egyházi elit tagjai nem csupán a tudományok és művészetek passzív pártfogói voltak, hanem aktív alakítói azoknak a kapcsolatrendszereknek, amelyek a korabeli európai tudományos kommunikáció alapját képezték. A tanulmány módszertani szempontból bemutatta, hogy a levelezés, a dedikációk és a sajtóreprezentáció együttes vizsgálata teszi lehetővé az ilyen típusú kapcsolathálók rekonstruálását.

83 Patachich Denisnek, Pest, 1780. febr. 16. (fogalmazvány), KFL I. 1. a. Bibliotheca 1758–1863.